

UDK
81'367.4
81'367
81'37

Izvorni znanstveni rad

Primljen 15. prosinca 2012., prihvaćen za tisak 20. prosinca 2012.

Danijel Vilček

FRAZEMI U DJELIMA ANTUNA IVANOŠIĆA ILI IGRA RIČIMA NAKIĆENA PO ANTUNU IVANOŠIĆU

Sažetak

Književna djela bogata su frazemima i oni su, neupitno, stilski i značenjski njihov sastavni dio. Upravo je preko njih vidljivo koliko je korištenje frazemskih sveza riječi u jeziku često i kako su one jedan od njegovih sastavnih dijelova. Također je mnogobrojnost frazema u književnim tekstovima jedna od polazišnih točaka njihova izučavanja, a dalje, i njihovih podjela i svrstavanja u skupine. Ogleda se to, dakako, i u staroj hrvatskoj književnosti i djelima slavonskog književnika Antuna Ivanošića koji je njima upotpunio svoje stihove i dao im svojevrsan ton.

Ključne riječi: Antun Ivanošić, frazemi, podjela frazema, ustrojstvo frazema

Uvod

U staroj se hrvatskoj književnosti mogu pronaći brojne riječi, sintagme, rečenice koje u svojoj cjelini ili nekim dijelovima privlače pozornost zbog svojih različitosti od suvremenoga hrvatskog jezika. Kako su djela naših starih autora, osobito onih manje poznatih, manje istraživana, ovaj rad pokušat će u okviru frazeologije prikazati na koji se način riječima poigravao naš autor iz 18. stoljeća Antun Ivanošić. Antun Ivanošić rodio se u Osijeku 1740. godine. Nakon školovanja koje se odvijalo na prostoru Hrvatske (Požega, Zagreb) i izvan nje (Beč, Bologna), Ivanošić postaje svećenik. Kao svećenik, kapelan i župnik službovao je diljem Slavonije. Neko je vrijeme bio i vojni svećenik. Ivanošić je umro relativno mlad, na liječenju bolesti u Križevcima 1800. godine.

U skladu s idejnim i književnim strujanjima 18. stoljeća u Hrvatskoj, razvio je svoj rad i Antun Ivanošić. Njegova književna djela uglavnom su vezana uz svećeničku djelatnost, a također i uz Slavoniju, rodnu grudu. Tako će od čisto religioznog djela

Svemogući neba i zemlje Stvoritelj, u kojem opisuje grijeh prvih ljudi, doći Ivanošić do satiričnog opisa svećeničkog života u svojem najpoznatijem djelu *Sličnorični natpis groba Zvekanovog*. U potonjoj rugalici prikazao je Ivanošić život fratra koji nije mogao odoljeti sklonostima običnih smrtnika te se odaje porocima. Život svećeničkog službovanja prikazao je i u djelu *Opivanje sličnorično groba Antuna Čolnića od Čolke*. (Jelčić, 2004: 133; Franičević, Marin; Švelec, Franjo; Bogišić, Rafo, 1974: 331-332).

No, još će jedna tematika naći svoje mjesto u opusu toga Slavonca. Kao i Reljković i Miošić, pozabavit će se Ivanošić i povijesnim zbivanjima, prije svega bitkama s Turcima. Osobito mu je u opjevavanju ratnih događaja pomoglo to što je bio i vojni svećenik. Takve su njegove pjesme: *Pjesma od junačstva viteza Peharnika* i *Pisma od uzetja Turske Gradiške*.

Analiziranjem njegovih djela (*Opivanje sličnorično groba Jozipa Antuna Čolnića od Čolke*, *Sličnorični natpis groba Zvekanovoga*, *Svemogući neba i zemlje Stvoritelj*, *Pjesma od junačstva viteza Peharnika*, *Pisma od uzetja Turske Gradiške*, *Pedesetogodišnjemu misniku Ivanu Pavloviću*), rad pokušava predočiti koji su frazemi zaokupljali ondašnje književnike i na koji su način oni povezani s tematikom kojoj su svoj rad posvetili. Nakon kratkog osvrta na frazeme, prvi dio rada donosi podjelu frazema prema vrsti riječi središnje punoznačnice, prikazuje koje su vrste frazema najučestalije. Nakon toga bit će prikazana povezanost frazema s tematikom samih djela, njihova učestalost u Ivanošićevu književnom opusu, a naposljetku ustroj frazemskih sintagmi.

Značenja frazema preuzeta su iz *Frazeološkog rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* Josipa Matešića te *Hrvatskog frazeološkog rječnika* (Menac, Fink-Arsovski, Venturin) iz 2003. godine.

O frazemima općenito

Povezivanjem pojedine riječi s drugim riječima stvara se sveza riječi koja prema značenju može biti slobodna (ona u kojoj svaka sastavnica zadržava svoje značenje) i frazeološka (ona u kojoj dolazi do promjene odnosno do gubitka značenja svih ili nekih sastavnica). (Menac, 2007: 9)

Kao najmanja frazeološka jedinica, ustaljena veza riječi u jeziku, frazem se ne stvara u govornome procesu već se reproducira u gotovu obliku. Frazemi su različito definirani. Josip Matešić u Predgovoru *Frazeološkog rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* frazem definira kao jedinicu jezika značenjskog karaktera koja se kao cjelina reproducira u govornom aktu, raspoložujući pri tome najmanje dvjema punoznačnim riječima. U nekim se drugim pak definicijama frazema ne spominje broj akcentiranih komponenata ili punoznačnih riječi koje ulaze u sastav frazema. U skladu s tim, osnovnim se osobinama frazema smatraju reproduktivnost, cjelovitost, ustaljenost sastava i desenantizacija sastavnica. (Fink, 2000: 93-94)

Značenje frazema obično se ne izvodi samo iz jednog od njegovih dijelova, prvenstveno jer neki od tih dijelova mogu doživjeti značenjsku preobrazbu. Budući da mogu imati različita ustrojstva, s obzirom na ustrojstvo, frazeme možemo podijeliti prema vrsti riječi središnje punoznačnice (ona riječ koja je značenjski pretežitija i koja dominira u frazemu). Prema toj podjeli, frazemi se dijele na imeničke, glagolske, pri-

djevske i priložne. Često je središnju punoznačnicu teško odrediti pa se polazi od toga da ako frazem sadržava glagol, onda je glagolski. Ukoliko frazem nema glagola, a ima imenicu, onda je imenički; ako frazem nema ni imenice ni glagola, a sadrži pridjev, onda je pridjevni; ako nema niti jedne od prije navedenih vrsta riječi, a sadrži prilog, onda je to priložni frazem. (Menac, 1970: 1-4), (Kolenić, 1998: 75-81).

Od svih navedenih vrsta frazema glagolski su frazemi najrazvijeniji, a u rečenici se pojavljuju u predikatnoj ulozi. Glagolski frazemi mogu imati različitu strukturu jer se glagolska komponenta može kombinirati s imeničnim, pridjevnim i priložnim skupinama različitog sastava, ali i s drugim glagolom.

Imenični se frazemi sastoje od središnje imenice i atributa koji može biti sročan ili nesročan, od dviju imenica u apozicijskom odnosu ili od dviju imenica u usporednom odnosu.

Pridjevni se frazemi u rečenici mogu pojaviti u atributnoj ulozi. Njihova se sintagmatska struktura sastoji od veze dvaju pridjeva u atributnom i ili koordinativnom skupu. Njihova se sintagmatska struktura može sastojati i od pridjeva i prijedložnog padežnog izraza.

Priložni frazemi u rečenici imaju ulogu priložne oznake, a njihova sintaktička struktura najčešće kao „jezgrenu“ riječ sadrži imenicu. Takva se imenica nikada ne sklanja, pojavljuje se u zadanom padežnom obliku. (Melvinger, 1984: 90-96)

Frazemi se također mogu podijeliti i prema sintaktičkom ustrojstvu na frazemske sintagme i frazemske rečenice. Kada se govori o ovakvoj podjeli frazema u vidu imamo njihov opseg. Dakle, s obzirom na opseg, frazem može odgovarati fonetskoj riječi, skupu riječi ili rečenici. (Kolenić, 1998: 78-79)

Fonetska riječ sveza je jedne samostalne i naglašene riječi i jedne nesamostalne i nenaglašene riječi (proklitike ili enklitike) koje zajedno tvore naglasnu cjelinu (*bez daljnjege, iz inata*). Skup riječi predstavlja svezu dviju ili više samostalnih riječi uz pomoćne riječi ili bez njih. Najviše je frazema koji se sastoje od skupa riječi. Takvi frazemi predstavljaju svezu dviju ili više punoznačnih riječi, a nazivaju se frazemske sintagme (*rujno vino*). U suvremenom jeziku u skupovima riječi ostvaruju se različite sintaktičke sveze, koje se mogu klasificirati prema tipu sveze, po uporabi pomoćnih riječi, po glavnoj riječi itd. Ne misli se da je frazem samo skup dviju punoznačnih riječi. Sintaktička sveza može biti neovisnog tipa-sastavnice se povezuju nezavisnim veznicima (*živ i zdrav, sad ili nikad*). Sveza može biti i ovisnog tipa, pri čemu to može biti sročnost (*začarani krug, bojno polje*), upravljanje (*skuhati kašu*) i pridruživanje (*krivo gledati, mirno spavati*). Po obliku frazemi mogu odgovarati i rečenici – frazemi u kojima je rečenica osnovni strukturni oblik. Ta rečenica može biti jednostavna (*žena je varljiva, vrag ne spava*) ili složena. Složene frazemske rečenice mogu biti nezavisno složene (*na jedno uho uđe, a na drugo izađe*), ili ovisno složene (*to je da čovjeku pamet stane*). (Menac, 2007: 18)

S obzirom na podrijetlo frazema, mogu se podijeliti na nacionalne ili one koji su nastali u jeziku u kojem se upotrebljavaju i posuđene, koji su nastali u drugom jeziku, ali su u većoj ili manjoj mjeri prilagođeni jeziku koji ih je posudio. (Menac, 2007: 16)

Frazemi u djelima Antuna Ivanošića

Jezik i stil Antuna Ivanošića bogat je frazemima. Uvjetno ih možemo podijeliti u dvije tematske skupine. Jednu čine frazemi biblijsko-religijskog podrijetla, a drugu čine frazemi čiji je nastanak motiviran društvenim prilikama, a koji su često satirični ili ironični.

Podjela frazema prema vrsti riječi središnje punoznačnice

S obzirom na podjelu frazema prema vrsti riječi središnje punoznačnice u Ivanošićevim djelima prevladavaju glagolski i imenički frazemi. Tekstovi potvrđuju i pridjevne i priložne frazeme, doduše rjeđe, koji su uglavnom poznati u suvremenom hrvatskom jeziku. U tablicama su navedeni učestali frazemi koje je Ivanošić upotrebjavao u svojim književnim djelima.

Glagolski frazemi

Tablica 1. Glagolski frazemi

Frazem	Dio teksta u kojem se frazem nalazi	Značenje	Djelo
biti na glasu	<i>Ogulinci znaš da su junaci, od zemana na glasu vojaci</i>	biti poznat/ čuven	<i>Pjesma od junačtva viteza Peharnika</i>
boj biti	<i>s tilom strašni boj bijemo</i>	boriti se	<i>Opivañe sličnorično groba J. A. Čolnića</i>
dići se na noge	<i>kad to beže razumio biše, a noge se on junačke diže</i>	bježati/ uznemiriti se	<i>Pjesma od junačtva viteza Peharnika</i>
dirati u stršljene	<i>nego što si u stršene diro</i>	izazivati neprijatelje	<i>Pjesma od junačtva viteza Peharnika</i>
doći iz srca u noge	<i>i iz srdca čak u noge došla</i>	pripremiti se za bijeg, postati svjestan	<i>Pisma od uzetja Turske Gradiške</i>
držati se posla	<i>moli pak se posla tvoga drži virno, vruće radi</i>	ne uplitati se u tuđe, ispravno raditi	<i>Opivañe sličnorično groba J. A. Čolnića</i>
imati oko sokolovo/ ko sokol	<i>koja ima oko ko sokol široko</i>	imati dobar vid	<i>Sličnorični natpis groba Zvekanovoga</i>

imati pred očima	<i>ova kada prid očima imao jesam ja mojima</i>	imati što u blizini; nešto je jasno	<i>Svemogući neba i zemlje Stvoritelj</i>
ispustiti dušu	<i>Na Stanka se spusti, dušicu izпусти</i>	umrijeti	<i>Sličnorični natpis groba Zvekanovoga</i>
izgubiti glavu	<i>Evo bi ju pogubio, makar glavu izgubio</i>	poginuti	<i>Opivañe sličnorično groba J. A. Čolnić</i>
kititi se trnjem	<i>s trñem se kititi, kog si zaslužila.</i>	trpjeti kaznu	<i>Svemogući neba i zemlje Stvoritelj</i>
lete dani	<i>Dani moji proletiše, kao se sina ukloniše</i>	prolazi život	<i>Svemogući neba i zemlje Stvoritelj</i>
letjeti visoko	<i>što će se bez krili, koj leti visoko zgoditi</i>	imati pretjerane ambicije	<i>Svemogući neba i zemlje Stvoritelj</i>
naslanjati se na riječ	<i>Naslañam se na rič tvoju, da ćeš prostit zloću moju</i>	vjerovati	<i>Svemogući neba i zemlje Stvoritelj</i>
navaliti kao vuk	<i>navališe Turci na junake ko pomamni vuci</i>	jako napadati	<i>Pjesma od junačtva viteza Peharnika</i>
nemati para	<i>Valaj ima u Josipa cara, Baš topčija, da im nejma para</i>	biti najbolji	<i>Pisma od uzetja Turske Gradiške</i>
obučiti crno ruho	<i>Mlogu bulu jedan razcvilio I u crno ñu ruo obuko</i>	ožalostiti se zbog čije smrti	<i>Pjesma od junačtva viteza Peharnika</i>
odnijeti (koga) vrag	<i>vrag će vas odneti; ne mogu podneti</i>	postati zao	<i>Sličnorični natpis groba Zvekanovoga</i>
pasti na pamet	<i>na pamet mi evo pada med kriposti jedna glavna</i>	sjetiti se	<i>Opivañe sličnorično groba J. A. Čolnić</i>
plakati grijehe	<i>za grije plakati, kad me bolest stigne</i>	kajati se	<i>Sličnorični natpis groba Zvekanovoga</i>
prolaziti kao šala	<i>sva svita dobrot prolaze kao šala</i>	brzo, lako prolaziti	<i>Svemogući neba i zemlje Stvoritelj</i>
proliti krv	<i>Krv će za vas svu proliti, na križu će raspet biti</i>	umrijeti	<i>Svemogući neba i zemlje Stvoritelj</i>
proliti znoj	<i>znoj prolio si dragovoljno</i>	jako se umoriti	<i>Pedesetogodišnjemu misniku I. Pavloviću</i>

rastaviti životom/ od života	<i>jest životom rastavila, s crnom zemļom sastavila</i>	usmrtniti, ubiti koga	<i>Opivañe sličnorično groba J. A. Čolnića</i>
rastaviti s glavom	<i>mlogoga je osvojio hata i Turčina z glavom rastavio</i>	usmrtniti, ubiti koga	<i>Pjesma od junačtva viteza Peharnika</i>
rasrditi lava	<i>i ležeće lave rasrdiše</i>	izazivati neprijatelja	<i>Pisma od uzetja Turske Gradiške</i>
razbijati glavu	<i>š ģima si nisam hotio glavu razbijati.</i>	razmišļjati o čemu složenom/ teškom, napregnuti misli	<i>Opivañe sličnorično groba J. A. Čolnića</i>
roniti suze	<i>mrtvom ļube ruke, noge, ļubeć rone suze mnoge</i>	plakati	<i>Opivañe sličnorično groba J. A. Čolnića</i>
škrupati zubima	<i>onda zubmi škripnem ļut ko gušter viknem</i>	jako se ļjutiti	<i>Sličnorični natpis groba Zvekanovoga</i>
učiniti račun	<i>Tvojoj, Bože, u ļutini sa mnom račun ne učini</i>	odgovarati za što	<i>Svemogući neba i zemļe Stvoriteļ</i>
ugoditi tijelu	<i>sad ugodi tilu; zašto trpiš silu?</i>	hedonistički uživati	<i>Sličnorični natpis groba Zvekanovoga</i>
voditi kolo	<i>prva kolo vodi, i vidi se ondi</i>	biti prvi, glavni u čemu	<i>Svemogući neba i zemļe Stvoriteļ</i>
zadati muke	<i>znade više puta zadat ļute muke</i>	učiniti nekome što loše	<i>Sličnorični natpis groba Zvekanovoga</i>
živjeti kao slijepac	<i>Živiš kano jedan slijepac</i>	ne živjeti po pravilima	<i>Opivañe sličnorično groba J. A. Čolnića</i>
živjeti naopako	<i>koji živuć naopako umiraju svakako</i>	ne živjeti po pravilima	<i>Opivañe sličnorično groba J. A. Čolnića</i>

Iz predočene tablice vidļljivo je da u Ivanošićevim djelima glagolski frazemi zauzimaju važno mjesto. Analizirajući ih i pokušavajući ih podijeliti po određenim skupinama, očigledno je da bi jednu skupinu mogli činiti oni koji su povezani s ratnom tematikom koja prevladava u djelima *Pjesma od junačtva viteza Peharnika* i *Pisma od uzetja Turske Gradiške*.

U navedenim djelima glagolski frazemi predstavljaju:

- a) poticaje na borbu i tijekom borbe s Turcima (*dignuti se na noge, rasrditi lava, navaliti kao vuk, boj biti*)
- b) hrabrost junaka (*proliti znoj, rastaviti s glavom, nemati para*)
- c) kukavičluk poraženih (*dizati se na noge, dolaziti iz srca u noge*)
- d) posljedice bitke (*obući crno ruho*)

Kako u djelima *Opivañe sličnorično groba Jozipa Antuna Čolnića od Čolke, Sličnorični natpis groba Zvekanovoga, Svemogući neba i zemlje Stvoritelj* prevladava religiozna tematika ili se pak donosi religiozno-satirična slika, u njima se glagolski frazemi uglavnom odnose na grijeh prvih ljudi ili na živote svećenika koji su opisani. Neupitno je, najčešći su frazemi oni su koji su povezani sa smrću (*proliti krv, rastaviti od života, izgubiti glavu, ispustiti dušu*). Neki su od tih frazema toliko učestali da se pojavljuju više puta u jednom djelu ili su prisutni u više njih. Takvi su primjerice *ispustiti dušu, proliti krv, izgubiti glavu*.

Imenični frazemi

Tablica 2. Imenični frazemi

Frazem	Dio teksta u kojem se frazem nalazi	Značenje	Djelo
bijeli snijeg	<i>kao snig bil je, eto sreće!</i>	snijeg	<i>Opivañe sličnorično groba J. A. Čolnića</i>
bijele noge	<i>na bijele se noge osovila, brže boje prozor otvorila</i>	noge	<i>Pisma od uzetja Turske Gradiške</i>
crna zemlja	<i>jest životom rastavila, s crnom zemļom sastavila</i>	zemlja	<i>Opivañe sličnorično groba J. A. Čolnića</i>
desno oko	<i>Davor, beže, desno oko naše</i>	tko ili što velike vrijednosti ili poštovanja; uzor, idol	<i>Pjesma od junačtva viteza Peharnika</i>
dobar glas	<i>jer se glasu dobromu ne nada</i>	dobra vijest	<i>Pisma od uzetja Turske Gradiške</i>
drvo života	<i>Sridimu namisti drveta onoga, kog drvo života znana dobra i zla</i>	život	<i>Svemogući neba i zemlje Stvoritelj</i>

hladan znoj	<i>s ladnim polit znojom, prid sudca dođući</i>	strah, neugodnost	<i>Svemogući neba i zemlje Stvoritelj</i>
luda pamet	<i>takovu ludu pamet po praznoj mutio glavi</i>	nerazboritost	<i>Svemogući neba i zemlje Stvoritelj</i>
ljute rane	<i>jer sam lutih jedan dopao rana</i>	opasna, teška rana	<i>Pisma od uzetja Turske Gradiške</i>
ljuti zmaj	<i>zmaja z drugom lutog gazi.</i>	zmaj	<i>Opivañe sličnorično groba J. A. Čolñića</i>
ljuta zmija	<i>i rimskoga cara sve krajine da su lute zmije, Ibrahime</i>	zmija	<i>Pjesma od junačtva viteza Peharnika</i>
prazna glava	<i>Takovu ludu pamet po praznoj mutio glavi</i>	bez pameti	<i>Svemogući neba i zemlje Stvoritelj</i>
prokleta para	<i>pak prokleta para mene nagovara</i>	porok novca	<i>Sličnorični natpis groba Zvekanovoga</i>
puna vreća	<i>tako naglo, bože, sriča, da je opet puna vriča</i>	bogatstvo	<i>Opivañe sličnorično groba J. A. Čolñića</i>
rumena zora	<i>istom što je rumenka koñica, nagizdala rumena zorica</i>	zora	<i>Pisma od uzetja Turske Gradiške</i>
sinje more	<i>vodene skupštine nazva siña mora</i>	more	<i>Svemogući neba i zemlje Stvoritelj</i>
složna braća	<i>po imeni Zefir mirni, i ñegova složna braća</i>	braća	<i>Opivañe sličnorično groba J. A. Čolñića</i>
smučeno oko	<i>od žestoke srdbe tvoje smučeno je oko moje</i>	zavarana osoba	<i>Svemogući neba i zemlje Stvoritelj</i>
teško breme	<i>i kao jedno teško brime tako grih moj teraši me</i>	teret	<i>Svemogući neba i zemlje Stvoritelj</i>
zao glas	<i>Valaj, makar i zli bili glasovi</i>	loša vijest	<i>Pisma od uzetja Turske Gradiške</i>
zlatne riječi	<i>zlatnim ričma izvisuje pa ovako izpisuje</i>	lijepje riječi	<i>Pedesetogodištnomu misniku I. Pavloviću</i>
živa glava	<i>jedva živu izneo je glavu</i>	život	<i>Pjesma od junačtva viteza Peharnika</i>

Imeničnih je frazema u staroj hrvatskoj književnosti mnogo, što potvrđuju tekstovi mnogih slavonskih pisaca, pa tako i Ivanošićevi. Neki su od njih zbog česte uporabe postali stalnim epitetima (npr. ljute rane, ljuta zmija, bijeli snijeg, crna noć). Stalni epiteti frazemi su u širem, a ne užem smislu.

Imenične frazeme, kao i glagolske možemo podijeliti u skupine gledajući na tematiku djela. Kada govori o prvim ljudima, stvaranju svijeta i grijehu Adama i Eve, Ivanošić uglavnom koristi imeničke frazeme koji su i danas ustaljene sintagme u hrvatskome jeziku. Takvi su *ljuta zmija*, *drvo života*, *prva žena*, *zabranjena jabuka*. Njima je besprijeckorno mogao opisati biblijske motive u djelu *Svemogućí neba i zemlje Stvoritelj*, nadasve ispraznost grijeha, a također su neki od njih (*ljuta zmija*, *zabranjena jabuka*), uzrok polaska prvih ljudi u *suznu dolinu*, kako Ivanošić naziva ovaj svijet.

U djelima *Sličnorični natpis groba Zvekanovoga* i *Opivanje sličnorično groba Jozipa Antuna Čolníca od Čolke* frazemi uglavnom predočavaju svećenički život kao ispravan, pun odricanja i besprijeckorne hvalevrijednosti (*Opivanje sličnorično groba Jozipa Antuna Čolníca od Čolke*). U te frazeme valja ubrojiti *naše gore list* = našijenac, *dika prava* = uzor, dobar čovjek. Osobitu izražajnost u gore navedenim djelima imaju imenički frazemi povezani s imenicom *smrt*. U svojoj količini takvi su frazemi gotovo najbrojniji. I njih bi valjalo podijeliti u dvije skupine. Prvu skupinu imeničkih frazema povezanih sa smrću činili bi oni frazemi koji se odnose na smrt u pravom značenju te riječi. Takvi su frazemi *smrtna bolest*, *crna zemlja*. U drugu bismo skupinu mogli ubrojiti frazeme koji se odnose na smrt u prenesenom značenju te riječi (*oštra kosa*).

U djelima *Pisma od uzetja Turske Gradiške*, *Pjesma od junačtva viteza Peharnika* i *Pedesetogodišnjemu misniku I. Pavloviću*, imenični frazemi služe za opis junačkih podviga narodnih junaka u borbi protiv neprijatelja Turaka, za opis bijega poraženih Turaka i opis same bitke. Gotovo su svi od tih frazema prisutni i u govoru današnjih govornika hrvatskog jezika (*živa glava* = život, *dobar glas* = dobre vijesti, *zao glas* = loše vijesti, itd.)

Pridjevni frazemi

Tablica 3. Pridjevni frazemi

Frazem	Dio teksta u kojem se frazem nalazi	Značenje	Djelo
žedan i gladan	<i>i žednu i gladnu, meni fratru jadnu</i>	veliki siromah	<i>Sličnorični nadpis groba Zvekanovoga</i>
stari i mladi	<i>Rastite čeladi, i uzmložite se, i stari i mladi od sad plodite se!</i>	svi, sav narod	<i>Svemogućí neba i zemlje Stvoritelj</i>
zdrav(a) živ(a)	<i>I horvatska zemlja mila zdrava, živa dugo bila</i>	biti zdrav i dugo živjeti	<i>Opivanje sličnorično groba J. A. Čolníca</i>

Zastupljenost je pridjevnih frazema u Ivanošićevim djelima iznimno slaba. U djelu *Sličnorični natpis groba Zvekanovoga* nalazimo frazem *gladan i žedan*. Frazem je Ivanošiću poslužio u opisu života fratra Zvekana, onakvog života kakvoga ga sam fratar, u duhu satire, opisuje. Jedan je pridjevni frazem zastupljen i u djelu *Opivaše sličnorično groba J. A. Čolnića živa zdrava*, a odnosi se na veličanje vlastite domovine i povike neka ona traje (živi) još dugo te da u njoj dugo traje mir. Pridjevni frazem zastupljen je još u djelu *Svemogući neba i zemlje Stvoritelj- stari i mladi* (obuhvaća čitavo čovječanstvo koje Bog stvara u šestodnevnom ciklusu).

Priložni frazemi

Tablica 4. Priložni frazemi

Frazem	Dio teksta u kojem se frazem nalazi	Značenje	Djelo
amo-tamo	<i>Niti nije takve samo, koji idu amo tamo.</i>	čas u jednom, čas u drugom smjeru	<i>Opivaše sličnorično groba J. A. Čolnića</i>
bez broja	<i>psujem duše, vire prez broja i mire.</i>	mного, neizmјerno	<i>Sličnorični natpis groba Zvekanovoga</i>
brže-bolje	<i>na bijele se noge osovila, brže bolje prozor otvorila</i>	Brzo	<i>Pisma od uzetja Turske Gradiške</i>
kud i kako	<i>Od potoka pako Eufrates zvanog, kud teče i kako, ništ ne čini znanog.</i>	nepoznato, nejasno	<i>Svemogući neba i zemlje Stvoritelj</i>
od temelja do krova	<i>od temelja čak do krova</i>	u cijelosti	<i>Opivaše sličnorično groba J. A. Čolnića</i>
ovdje-ondje	<i>ako ono umre onde, ako ovo umre ovde</i>	Bilo gdje	<i>Opivaše sličnorično groba J. A. Čolnića</i>
tanko po tanko	<i>Istom dok Bog dobri sva tanko po tanko vidi, koja stvori, da su dobra jako</i>	polako, malo po malo	<i>Svemogući neba i zemlje Stvoritelj</i>

Priložni su frazemi također rijetki u djelima Antuna Ivanošića. Svi su ti frazemi zabilježeni i u suvremenom hrvatskom jeziku. Frazem *brže bolje* koristi Ivanošić kada opisuje kako sokol donosi turskoj djevojci loše vijesti, vijesti o porazu vojske njezina naroda. Tada ona, *brže bolje* dolazi i otvara prozor kako bi što prije mogla čuti kakve

joj vijest sokol donosi. Frazemi *amo tamo, kud i kako, ovdje ondje* odnose se na neodređenost smjera kretanja.

U djelu *Opivañe sličnorično groba J. A. Čolnića* prisutan je i jedan složeni frazem- *od temelja do krova* koji označava spretnost i marljivost, a ponajprije i humanitarnu djelatnost svećenika Josipa Antuna Čolnića koji pomaže svojim župljanima. Tako on zajedno s njima *od temelja do krova* izgradi mnoge kuće.

Ustrojstvo frazemskih sintagmi i rečenica

Glagolski frazemi

Glagolski frazemi mogu imati različite ustrojstvo. To potvrđuju i tekstovi Antuna Ivanošića. Sastoje se od glagola i imenice; glagola i priloga; glagola, prijedloga i imenice; glagola, zamjenice i imenice; glagola, zamjenice, prijedloga i imenice.

a) glagol + imenica

Primjeri:

izgubiti glavu (= umrijeti), *razbijati glavu* (= izrazito misliti), *ispustiti dušu* (= umrijeti), *škripati zubima* (= ljutiti se), *plakati grijehe* (= kajati se), *roniti suze* (=jako plakati)

b) glagol + prilog

Primjer:

živjeti naopako (= ne živjeti po pravilima)

c) glagol + prijedlog + imenica

Primjeri:

primiti za zlo (= ne prihvatiti što kao dobro), *pasti na pamet* (= sjetiti se, prisjetiti se), *rastaviti s glavom* (= umoriti, ubiti koga), *dirati u stršene* (= izazivati neprijatelje), *rastaviti od života* (= umoriti, ubiti koga)

d) glagol + zamjenica + imenica

Primjer:

kititi se trnjem (= trpjeti kaznu)

e) glagol + zamjenica + prijedlog + imenica

Primjer:

dizati se na noge (= bježati)

f) glagol + prijedlog + zamjenica + imenica

Primjer:

obratiti na svoju ruku (= preobratiti, prisvojiti)

Imenični frazemi

Kao i glagolski, tako i imenični frazemi imaju različita ustrojstva. U djelima Antuna Ivanošića nalazimo imenične frazeme koji se sastoje od pridjeva i imenice; dviju imenica; prijedloga i imenice; prijedloga i dviju imenica.

a) prijedlog + imenica¹

Primjeri:

na svitlo (= razjasniti što), *pred očima* (= nešto što je jasno; imati što u blizini), *na glasu* (= poznat)

b) pridjev + imenica

Primjeri:

crna zemlja (= zemlja), *sinje more* (= more), *ljuti zmaj* (= zmaj), *bijeli snijeg* (= snijeg), *bijele noge* (= noge), *živa glava* (= život), *dobar glas* (= dobre vijest), *zao glas* (= loše vijesti)

c) imenica + imenica

Primjer:

drvo života (= život)

d) imenica + prijedlog + imenica

Primjeri:

kip i prilika (= identično), *svijeća u mraku* (= razjašnjenje, jasnoća)

Pridjevni frazemi

Pridjevni frazemi iz djela *Sličnorični nadpis groba Zvekanovoga* i *Svemogućí neba i zemlje Stvoritelj* sastoje se od dvaju pridjeva ili od dvaju pridjeva povezanih veznikom.

¹ Frazemi se dijele na sveze riječi, fonetske riječi te rečenice. Sveze riječi su najbrojnije, a podrazumijevaju najmanje dvije punoznačne naglašene sastavnice. U ovom primjeru govorimo o fonetskim riječima, a to znači da se frazem sastoji od dviju sastavnica od kojih je barem jedna punoznačna i samostalna.

- a) pridjev + pridjev

Primjer:

zdrav(a) živ(a) (= biti zdrav i dugo živjeti)

- b) pridjev + veznik + pridjev

Primjer:

žedan i gladan (= s nedostacima), *stari i mladi* (= svi ljudi)

Priložni frazemi

Priložni se frazemi kod Ivanošića sastoje od dvaju priloga, od dvaju priloga povezanih veznikom, sveze prijedloga i imenice ili sveze dvaju prijedloga i dviju imenica.

- a) prilog + prilog

Primjeri:

amo- tamo (= besciljno kretanje); *ovdje-ondje* (= bilo gdje)

- b) prijedlog + imenica

Primjer:

bez broja (= mnogo, neizbrojivo)

- c) prilog + veznik + prilog

Primjer:

kud i kako (= nepoznato, nejasno)

- d) pridjev + prijedlog + pridjev

Primjer:

tanko po tanko (= polako, malo po malo)

- e) prijedlog + imenica + prijedlog + imenica

Primjer:

od temelja do krova (= u cijelosti)

Frazemske rečenice u djelima Antuna Ivanošića

Kada je Ivanošić pisao svoja djela, dakle, početnih i zrelih godina 18. stoljeća, barok je u hrvatskoj književnosti polako odmicao, ostalo je od njega još malo, a oni veliki barokni književnici Dubrovnika, svoje su ovozemaljske domove polako napuštali. Međutim, u Slavoniji će kasno, već na razmeđu baroka i rokoka Antun Kanižlić napisati *Svetu Rožaliju panormitansku divicu*. U tom *Kanižličevu razdoblju* i Antun Ivanošić napisao je svoje tekstove. Oni imaju barokne elemente, ali nisu u potpunosti bliski s elementima didaktičke književnosti karakteristične za hrvatsku književnost 18.

stoljeća i njezine najvažnije predstavnike Kačića i Reljkovića. *Satir iliti divji čovik, Razgovor ugodni naroda slovinskoga* puni su savjeta hrvatskomu narodu, savjeta koji su često predočeni varijantama frazemskih rečenica. Svrishodno, običnom puku razumljivije. Ne u tolikoj mjeri, ali ipak i kod Ivanošića možemo pronaći i neke elemente te poučne književnosti, približene i razumljivije puku. Iz toga izvedeno, i u djelima Antuna Ivanošića možemo naići na rečenice, poslovice koje bismo mogli odrediti frazemskim rečenicama. Međutim, kako je izrazito teško nešto sigurno odrediti frazemskom rečenicom, kako je upitno jesu li poslovice uopće frazemske rečenice, ovaj rad donosi primjere takvih rečenica koje bi se mogle odrediti frazemskima.

U *Opivanju sličnoričnom groba Jozipa Antuna Čolnića od Čolke* dio glasi: *jer tko hoće fatat ptice, / svoje dobit u mrižice, / on ne vaľa da klipice/ med ne baca pak da više*. Navedena je rečenica u prenesenom značenju, a Ivanošić ju koristi prilikom opisa dobročinstava Antuna Čolnića. Govoreći kako je Čolnić *svih srdca pridobio*, opominje Ivanošić izrekom kako ne bi bio Čolnić vrijedan hvale da nije od početaka sudjelovao u pospješnju uvjeta života mještana s kojima je dolazio u doticaj, da nije držao sve u redu. Dakle, ptice predstavljaju njegovu veliku vrijednost koju je među narodom stekao jer je svoj posao odrađivao na pametan i dobronamjeran način. U istome djelu spominje se i rečenica *kod mene se brez fiškala/ kroji kapa, pravda dili*. U cijelosti je ona u prenesenom značenju, a dolazi na mjestu u kojemu Čolnić daje vili Smrti riječ. Naime, ona govori kako joj je nepotreban posrednik (fiškal), odvjetnik ili tko drugi. Time daje na znanje ljudima da je ona ta koja sama, uz naredbu Boga, odlučuje o tijeku i duljini njihova života.

Dok u *Sličnoričnom nadpisu groba Zvekanovoga*, Ivanošić nije koristio čitave rečenice koje bi se mogle protumačiti kao frazemske, u djelu *Svemogući neba i zemlje Stvoritelj* koristi takve. Takva je rečenica *Dao sam mog što Bogu, da mi spravi u zalogu*. Koristi ju Ivanošić odmah nakon predgovora djelu, u samom početnom poglavlju kada govori o Božjoj snazi i njegovoj neupitnoj veličini. Obraća se grješnim ljudima dajući im poduku kako se odnositi prema Bogu. Tako govori da će kažnjeni biti, da će dug platiti oni koji se usude reći da su dali sve Bogu, što su god mogli i da sada od njega očekuju zauzvrat sve najbolje.

U istom djelu, kada govori o stvaranju prvih ljudi, Ivanošić koristi biblijsku rečenicu *I dva ćeju tila jedno tilo biti*. Time naznačuje da je Bog stvorio muškarca i ženu, istina kao dva tijela, no dva tijela koja će živjeti zajedno, nadopunjavati se i zajedno pridonositi boljemu u *raju zemaljskom*.

Još bi se jedna rečenica u djelu *Svemogući neba i zemlje Stvoritelj* mogla protumačiti kao frazemska: *Svekrva je srića, / nije prava mati, / koje kći nesrića/ mogla bi se zvati*. Belizar, glasoviti vojskovođa, postaje siromašan i traži milostinju od drugih ljudi. Milostinju traži govoreći o vlastitoj sreći koju naziva crnom i nestalnom. Govori da je sreća svekrva, a ne majka, dakle nije ona uz čiju je prisutnost zajamčena sigurnost, ona majčinska, neupitna.

Osim toga u bilješkama nalazimo dvije poslovice iz Ovidijeva djela koje je Ivanošić usustavio u svoga *Spasitelja*. Prva je *Škripom najmaňom plaši se pera golub (Terretur minimo pannaе stridore columba.)*, koja govori koliki bi strah od Boga trebao imati čovjek jer iza slijedi (...) *a ti se ne plašiš gromovite sile nebeske (...)*. Druga

je *Danguba smrti tebi nego smrt bude kaštiga većja* (*Mors minus paenae quam mora mortis habet.*), kojom Ivanošić ističe veliku sramotu prvih ljudi i veliku kaznu, koja bi od smrti veća mogla biti.

U *Pjesmi od junaštva viteza Peharnika*, koja govori o junaštvu ogulinskog obrstara i pobjedi nad Turcima koji su napadali Drženik-grad. Prilikom planiranja napada na taj grad, turski beg govori svojoj vojsci: „*ako Drženik ne osvojim grada,/ valaj će mi opuznuti brada.*“. Beg, dakle, spominje, mogli bismo reći, na neki način daje obećanje o osvajanju grada, dajući dio svoga tijela (bradu) kao jamca. Danas se često čuje slična rečenica, također u prenesenom smislu (*neka mi ispadne ruka*). Na kraju, izgubivši bitku, Turci su bili razočarani i ljutiti na svoga bega te mu se obraćaju: „*Projdi se belaja, da ne bude od nas Turaka šala.*“ Zahtijevali su da ozbiljno prihvati vodstvo, a kad su vidjeli da je poraz očigledan poslovičicom ga opominju da je trebao bolje obaviti posao vođe i da se tada poraz ne bi dogodio.

Zaključak

Cilj je ovoga rada bio prikazati najučestalije frazeme u Ivanošićevim djelima, prikazati njihovu ulogu i vrijednost u cjelini teksta. Brojnost frazema u Ivanošićevim tekstovima, inače postojana i u ostalim tekstovima stare hrvatske književnosti, izniman je pokazatelj važnosti takvih jezičnih tvorevina, koje su tada prvenstveno koristile približavanju određenih pojava i okolnosti širim narodnim masama, običnom puku. Važno je primijetiti kako se značajan korpus frazema iz, kako ostalih, tako i Ivanošićevih djela, zadržao i u današnjem jeziku, odnosno ostao je malo izmijenjen do danas. U cjelokupnosti izričaja naših starijih autora, frazemi su odigrali iznimno važnu ulogu u pojednostavljenju samoga teksta, ali i u stilskom oblikovanju stihova. Bogatstvo naših starih tekstova učiniše frazemi neupitnim, kao što je rekao J. W. Goethe:

„Zbirka anegdota i maksima za svjetskog čovjeka najveće je blago ako one prve umije na prikladnom mjestu ubaciti u razgovor i ako mu ove druge u pravi čas padnu na pamet.“ (Pismo prijatelju Carlu Friedrichu Zelteru, 26. studenog 1825.)

Uspijevalo je to i Ivanošiću s frazemima.

Literatura

- Jelčić, Dubravko 2004. *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb: Naklada Pavičić
- Fink, Željka 2000. *Tipovi frazema – fonetskih riječi*, u: Zbornik radova 3, Riječki filološki dani, Rijeka, 93-94
- Franičević, Marin; Švelec, Franjo; Bogišić, Rafo 1974. *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga 3, Od renesanse do prosvjetiteljstva, Zagreb: Liber 331- 332
- Kolenić, Ljiljana 1998. *Riječ o riječima*, Osijek: Pedagoški fakultet 75-187
- Matešić, Josip 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb: Školska knjiga
- Melvinger, Jasna 1984. *Leksikologija*, Osijek: Pedagoški fakultet 90-96

Menac, Antica 1970/1971. *O strukturi frazeologizama*, u Jezik br. 1, 1-4

Menac, Antica 2007. *Hrvatska frazeologija*, Zagreb: KNJIGRA 16-21

Izvori

Ivanošić, Antun 1940. *Opivanje sličnorično groba Jozipa Antuna Čolnića od Čolke*, u: Stari pisci hrvatski, Knjiga XXVI. Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti

Ivanošić, Antun 1940. *Sličnorični natpis groba Zvekanovoga*, u: Stari pisci hrvatski, Knjiga XXVI. Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti

Ivanošić, Antun 1940. *Svemogući neba i zemlje Stvoritelj* u: Stari pisci hrvatski, Knjiga XXVI. Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti

Ivanošić, Antun 1940. *Pedesetogodišnjemu misniku Ivanu Pavloviću* u: Stari pisci hrvatski, Knjiga XXVI. Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti

Ivanošić, Antun 1940. *Pisma od uzetja Turske Gradiške* u: Stari pisci hrvatski, Knjiga XXVI. Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti

Ivanošić, Antun 1940. *Pjesma od junačtva viteza Peharnika* u: Stari pisci hrvatski, Knjiga XXVI. Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti

http://www.quoteid.com/Johann_Wolfgang_von_Goethe.html Zadnji posjet 14.12.2012.